

Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana z hľadiska rozvoja regiónu

D. Sláviková, D. Slávik: The Action Plan of the Biosphere Reserve Poľana from the Viewpoint of Regional Development. Život. Prostr., Vol. 32, No 1, 10–14, 1998.

The biosphere reserves (BR) accomplish several activities within so called "Action Plan". The Biosphere Reserve Poľana has 8 areas and 36 activities destined to the nature conservation which also enable development and not stagnation of region. The goals of regional development of Poľana and Podpoľanie regions are based on "Strategy of Territorial Development of Slovakia". The development priorities in the region are: to increase the social-economic importance and prosperity of region and to protect natural and cultural heritage of region. The trends of regional development are not in discrepancy with management of nature conservation. The possibilities of the Action Plan must be used as effective management tool. The authority of BR secures and manages the protection by legislative measures, exercise conservation principles "in situ", coordinates the scientific activities and contributes to gathering usefull information for monitoring and regional planning. An emphasis is laid upon collaboration with local people. Here the main tool is dissemination information by means of newsletters, information bureaus and personal contacts with local inhabitants.

Chránená krajinná oblasť Biosférická rezervácia Poľana má značné výškové rozpätie, prevažná časť prislúcha k nadmorským výškam nad 800 m, územie teda môžeme zaradiť medzi horské oblasti. V zmysle "Agendy 21" patrí k pohoriam, ktoré sú dôležitým zdrojom vody, energie a biologickej diverzity. Sú aj zdrojom nerastných látok, lesných a poľnohospodárskych produktov a rekreačných možností. Ako dominujúci ekosystém predstavujú komplexnú integrálnu súčasť našej planéty. Životné prostredie pohorí je nenahraditeľné a ekosystémy horských oblastí podliehajú rýchlym zmenám. Sú zväčša ohrozené eróziou, náchylné na zosuvy, najviac ohrozované imisiami, rýchlym úbytkom prirodzeného prostredia a genetickej rôznorodosti. Medzi obyvateľmi horských oblastí sa šíri chudoba a úpadok ich tradičných zručností (remesiel), často sa objavuje environmentálna degradácia. Preto treba čo najskôr zintenzívniť starostlivosť o zdroje v pohoriam a zabezpečiť sociálno-ekonomický rozvoj obyvateľov tohto územia.

Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana

Rozhodnutím Byra Medzinárodnej koordinačnej rady programu MaB (Človek a biosféra) z 27. 3. 1990

bola Chránená krajinná oblasť Poľana zaradená do medzinárodnej siete biosférických rezervácií. Z tohto prestížneho ocenenia vyplýva však aj veľa krátkodobých i dlhodobých úloh. Tieto úlohy obsahuje *Akčný plán BR Poľana*, ktorý má definovaných 8 oblastí a 36 konkrétnych činností.

• Legislatíva, organizácia a riadenie

Legislatívne je územie zabezpečené Vyhláškou MK SSR č. 97/1981 Zb., ochranu osobitne chránených častí prírody upravuje Zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. (štvrtý a piaty stupeň ochrany). O koordináciu využívania územia a zabezpečovanie jeho ochrany sa stará Správa CHKO BR Poľana, ktorá zároveň poskytuje podklady a vypracúva stanoviská pre činnosť orgánov štátnej správy. Poznatky, získané permanentnou ochranárskou činnosťou, uplatňuje pri aktualizácii územného priemetu ochrany prírody, ktorý možno považovať za odvetvový generel ochrany prírody. Zároveň je podkladom územnoplánovacej dokumentácie a usmerňovania využívania územia BR.

• Ochrana "in situ"

Ochrana "in situ" spočíva v zachovaní rastlinných

a živočíšnych druhov a ich biotopov. BR vytvára vhodný rámec aj na zachovanie tradičných odrôd kultúrnych plodín a plemien hospodárskych zvierat. Preto treba doplniť sieť osobitne chránených častí prírody tak, aby bola reprezentatívna a zabezpečila ochranu biodiverzity a nosných prvkov územného systému ekologickej stability, spracovať inventarizáciu tradičných odrôd kultúrnych plodín a plemien hospodárskych zvierat, ako aj zriadiť génové základne v lesných porastoch BR.

• Výskum

Výskumná činnosť sa sústreďuje predovšetkým na lesné ekosystémy, vzhľadom na 90 % lesnatosť územia. BR je modelovým územím pre porovnávací výskum prírodných a obhospodávaných ekosystémov, ako aj na štúdium biológie a ekológie rastlinných a živočíšnych druhov z hľadiska ochrany genofondu. Poskytuje aj príležitosť skúmať vplyv človeka na krajinu, narušenie stability ekosystémov a možnosti ich revitalizácie. V súčasnosti sa tu realizuje výskum v rámci vedecko-technického projektu *Racionálne obhospodarovanie a využívanie územia Biosférickej rezervácie Poľana z krajinnokoekologických a lesníckoekologických aspektov*, ktorý zabezpečuje Fakulta ekológie a environmentalistiky, ako aj Lesnícka fakulta TU vo Zvolene v spolupráci s Ústavom ekológie lesa SAV a Lesníckym výskumným ústavom vo Zvolene. Výskumné úlohy na tomto území riešia aj vedeckovýskumné pracoviská zo zahraničia.

• Monitoring

Cieľom monitoringu je sledovať miestne, regionálne, ako aj globálne zmeny kvality prostredia, vplyv aktivít človeka so zámerom pozitívne ovplyvniť fungovanie ekosystémov a ich vzájomné interakcie. Územie je súčasťou lesnícky zameraného monitoringu s plochami umiestnenými vo štvorcovej sieti 16 x 16 km. Pre potreby výskumu je sieť zahustená na 4 x 4 km, resp. 2 x 2 km.

• Územný rozvoj

Zabezpečenie optimálneho územného rozvoja predpokladá zosúladenie rozvojových zámerov, programov a územných plánov s koncepciou a cieľmi BR. Koncepcia BR presadzuje také spôsoby využívania územia, ktoré zabezpečia jeho trvalo udržateľný rozvoj bez narušenia prírodného prostredia. Správa BR v záujme koordinácie činností v území spolupracuje s príslušnými orgánmi, inštitúciami, samosprávami obcí a občianskymi združeniami.

• Miestne záujmy

Významným fenoménom je *človek v biosférickej rezervácii*, preto je nevyhnutné udržiavať kontakt, podporovať vzájomný tok informácií medzi miestnym obyvateľstvom a Správou CHKO BR Poľana. Ide o po-

Národná prírodná pamiatka vodopád Bystré je častým cieľom turistov

chopenie miestneho, regionálneho aj medzinárodného významu BR a o postupné osvojenie si spôsobov racionálneho využívania krajiny pri rešpektovaní prírodných hodnôt, väzieb a princípov trvalo udržateľného života.

• Výchova a vzdelávanie k ochrane životného prostredia

Existencia BR má významnú úlohu v environmentálnej výchove a vzdelávaní verejnosti. Správa BR uplatňuje viacero foriem propagácie a vzdelávacích metód priamo v území, ako aj v okolitých sídlach.

• Informácie

BR Poľana je súčasťou medzinárodnej siete chránených území. Distribúcia informácií prostredníctvom miestnych, regionálnych i celoštátnych médií prispieva nemalou mierou k zvýšeniu vedomostí o tomto území. Zároveň podporuje aj hrdosť na naše prírodné bohatstvo

Interiér Národnej prírodnej rezervácie Zadná Poľana

a ochotu prijať určité obmedzenia v záujme jeho zachovania.

● Regionálny rozvoj Poľany a Podpoľania

Regionálny rozvoj Poľany a Podpoľania vychádza z Koncepcie územného rozvoja Slovenska. Stratégia rozvoja bystricko-zvolenského regiónu (do ktorého Poľana aj Podpoľanie patria) je vyjadrená v dvoch nosných, aj keď protichodných prioritných cieľoch:

- zvyšovať hospodársko-spoločenský význam a prosperitu regiónu,
- chrániť a rozvíjať prírodné a kultúrne dedičstvo regiónu.

Len racionálne sklbenie a napĺňanie týchto cieľov prináša dynamický a progresívny efekt harmonického rozvoja územia. Konkretizácia cieľov v hodnotenej časti regiónu sa zameriava predovšetkým na zníženie negatívnych dôsledkov činností v území, regeneráciu narušených a ohrozených lokalít regiónu, oživenie jeho okrajových a strategických polôh. Prírodný potenciál územia umožňuje kvalitné hospodárenie na pôde a v lesoch, sú tu vhodné podmienky na rekreáciu a cestovný ruch. V poľnohospodárstve by sa žiadalo preorientovať na pôvodnú skladbu potravinárskych výrobkov a vo zvýšenej miere dbať na zdravotnú nezávadnosť poľnohospodárskych produktov. Špecializácia výroby drevnej hmoty bude profitovať z ekologických kvalít suroviny. Neustále však treba zvyšovať účinnosť ochrany lesných porastov s ohľadom na ich mimoprodukčné funkcie. Sú nielen zdrojom regenerácie psy-

chických aj fyzických síl človeka, ale aj vzácnym zdrojom pitnej a úžitkovej vody.

Využitie územia BR a rozvoj čiastkových priestorov upravujú jasné zásady. V obvode Detva sa nachádza urbanizovaný priestor Detva – Hriňová a prírodná štruktúra Poľana, v obvode Banská Bystrica časť krajinnosídelskej štruktúry Lom nad Rimavicou – Drábsko. Na urbanizovanom priestore Detva – Hriňová sa predpokladajú nasledujúce smery rozvoja: obnova identity a regionálnych zvláštností historickej zástavby vrátane laznického osídlenia, dobudovanie nástupného centra rekreácie a cestovného ruchu, vytvorenie ubytovacích rekreačných kapacít z voľného fondu laznického osídlenia, prepojenie laznických osád cykloturistickými, turistickými aj miestnymi komunikáciami, stabilizácia obyva-

teľstva rozvojom rodinných fariem v laznických usadlostiach, podporenie a vytvorenie netradičných foriem vykurovania a nevyhnutnej infraštruktúry, rozvíjanie rekreácie v súlade so zachovaním pôvodnej formy hospodárenia na pôde, chov koní s uplatnením v poľnohospodárstve, lesnom hospodárstve aj rekreácii.

Pre prírodnú štruktúru Poľany i krajinnosídelskú štruktúru Lom nad Rimavicou – Drábsko možno odporúčať rozvojové aktivity limitované stupňom ochrany BR: turistiku, rekreáciu a zimné športy rozvíjať v zmysle stanovených regulatívov, na lazoch (Snohy, Vrchslatina, Iviny a pod.) chrániť a podporovať zachovanie urbanisticko-architektonických znakov osídlenia a tiež pôvodného spôsobu obhospodarovania krajiny, rozvinúť pestovanie bylín, korenín a liečivých rastlín, umožniť organizovanie regeneračných pobytov, výučbu jazykov, remesiel, podnikania.

Súčasný stav a predpoklad zosúladenia rozvojových tendencií s ochranou územia

Sevillská stratégia (1995) deklaruje inovácie v mnažmente biosférických rezervácií. Formuluje novým spôsobom zapojenie užívateľov územia do procesov rozhodovania a riešenia konfliktov a venuje pozornosť aj potrebe využívania regionálnych prístupov. Špecifikuje nové typy BR, ako sú skupinkové a cezhraničné rezervácie. Veľa BR prosperuje vďaka vzrastajúcej dobrej spolupráci užívateľov prostredníctvom výraznejšieho spojenia ochrany s rozvojom. Z praktických

poznatkov a skúseností pracovníkov Správy BR Poľana vyplýva, že regionálne rozvojové tendencie nie sú v rozpore so záujmami a tendenciami starostlivosti o chránené územie, len treba činnosti Akčného plánu využiť ako účinný nástroj riadenia. Legislatívna ochrana územia je dostatočná, riadenie činností a zosúladienie využívania územia s diferencovanými stupňami ochrany si vyžaduje posilniť pracovisko Správy BR Poľana personálne aj materiálne. V takom prípade by sa mohlo hovoriť o manažmente na primeranej úrovni.

Ochrana "in situ" sa realizuje priebežne, spracúvajú sa návrhy na osobitne chránené časti prírody (prírodné rezervácie, prírodné pamiatky a chránené areály), ktoré môžu byť vyhlásené len so súhlasom majiteľa a užívateľa pozemku. V prípade, že by sa nedohodli, územie nemôže byť vyhlásené za chránené. Ochrana "in situ" si vyžaduje účinnú spoluprácu s vedeckou základňou, ale aj s užívateľmi, ktorými sú hlavne lesní hospodári (90 % územia) a poľnohospodári. Niektoré problémy by pomohli vyriešiť štátne dotácie.

Výskumná činnosť, ktorej podmienkou je vedecký a odborný potenciál, ako aj finančné prostriedky, môže byť len prínosom pre rozvoj regiónu. Čím vyššia bude miera poznania a hĺbka vedomostí o stave a fungovaní ekosystémov v krajine, tým správnejšie a zodpovednejšie budú argumenty pre rozhodnutia o racionálnom využívaní prírodných zdrojov. Vysoká lesnatosť územia podmieňuje potrebu výskumu lesných ekosystémov. Primeranú pozornosť treba venovať aj trvalým trávny porastom, ktoré z viacerých príčin (extenzívneho využívania alebo, naopak, absencie využívania) menia svoj charakter, a tým aj funkciu v krajine.

Monitoring, ako prostriedok na sledovanie zmien kvality prostredia, je zatiaľ orientovaný hlavne na zdravotný stav lesných ekosystémov a v malej miere na vodné ekosystémy. Nevyhnutné sa musí rozšíriť klimatický monitoring doplnením siete meteorologických staníc a škály pozorovaných prvkov.

Regionálne plánovanie má rozvoj územia vo svojej náplni. V súčasnosti sú spracované územné a hospodárske zásady rozvoja okresov Banská Bystrica a Zvolen (1996), do ktorých podľa nedávneho správneho členenia územie BR Poľana patrilo. Dostupné podklady o chránenom území boli využité, avšak osobnými konzultáciami by bolo vhodné skvalitniť materiály územno-plánovacej dokumentácie.

Účasť obyvateľstva tejto oblasti má mimoriadny význam pri realizácii Akčného plánu, racionálnom využívaní prírodných zdrojov, aj pri vytváraní podmienok trvalo udržateľného života. Človek v chránenom území nesmie mať pocit, že územie je chránené pred ním. Preto je nevyhnutné zvýšiť informovanosť a zapojiť do rozhodovacieho procesu o budúcnosti a rozvoji územia BR aj jeho obyvateľov. Obyvateľov, ktorí žijú a pracujú vo

Vrcholová smrečina na Zadnej Poľane

vnútri BR, ale aj tých, ktorí žijú v kontaktnej zóne smerom k spádovým sídlam.

Situáciu v informovanosti možno ozrejmiť výsledkami ankety, ktorá sa uskutočnila v lete 1995 s obyvateľmi lokalít Iviny, Chrapková, Snohy a Vrchslatina. Z odpovedí sa zistilo, že 3/4 obyvateľstva majú všeobecnú predstavu o tom, čo je životné prostredie, kým 14 % si tento pojem zúžilo na miesto, kde žije a pracuje. Správnu predstavu o ochrane prírody má 78 % opýtaných, 9 % má k ochranárom negatívny postoj. Najčastejším zdrojom informácií sú médiá (77 %), ale úroveň informovanosti je slabá. Pozitívne sa môže hodnotiť fakt, že 80 % respondentov vedelo, že žije v chránenom území, 57 % uviedlo správny názov, ale len 6 % vedelo o existencii Správy BR Poľana. Výskyt druhov a prírodných pamiatok pozná približne polovica opýtaných, čo môže súvisieť s dĺžkou života v území.

Práve na tieto skupiny obyvateľov treba sústrediť pozornosť a formou informačných materiálov, letákov, náučných chodníkov, informačných tabúľ, osobných

Tradičné hospodárenie v osade Snohy

kontaktov, resp. inými prostriedkami zlepšiť ich informovanosť. Zároveň zviditeľniť činnosť a zámery pracovníkov Správy BR Poľana. V poslednom období sa organizujú aj dni otvorených dverí v BR Poľana. Hospodárske aktivity obyvateľov sú diferencované podľa dĺžky ich pobytu v území. Trvalo žijúci vlastníci intenzívne využívajú pôdu (80 %), polovica chalupárov sa venuje hospodáreniu počas víkendov. Za pozitívum možno považovať výraznú prevahu organického hnojenia a minimálne používanie minerálnych hnojív, k čomu samozrejme vedú aj ekonomické dôvody.

Názory na turistiku sú dvojakého charakteru. 50 % opýtaných uviedlo nebezpečenstvo znečistenia a poškodzovania chráneného územia, 20 % zdôraznilo možnosť príjmov z turistiky a rekreácie vôbec. Rozvoj územia súvisiaci s návratom mladých ľudí sa zameriava zväčša len na obnovu starých domov, alebo je to len návrat čiastočný, ako chalupárov. Na dnes často propagovaný rozvojový trend – agroturistiku – sú protichodné názory. Väčšina ju považuje za nereálnu, vzhľadom na vybavenosť osád a chýbajúcu motiváciu. V ankete sa prejavila citová zviazanosť s územím a uprednostnenie života v zdravom prostredí pred mestským spôsobom života, napriek mnohým nevýhodám. Tento argument umocňuje nádej, že sa oplatí venovať pozornosť tejto komunite. V najbližšej budúcnosti by bolo vhodné takúto anketu uskutočniť aj v kontaktnej zóne BR, smerom na Detvu a Hriňovú. Výchova a vzdelávanie má širšiu pôsobnosť ako miestna účasť, preto treba voliť iné nástroje na jej realizáciu. Pôsobnosť je celoštátna a podľa skúseností z posledných rokov aj medzinárodná. Z tohto dô-

vodu sú spracované aspoň stručné informačné materiály vo svetových jazykoch, ktoré by boli účinnejšie v obsažnejšom a reprezentatívnejšom prevedení. R. 1997 bol otvorený náučný chodník (NCH) na Kalamárku, r. 1998 bude inštalovaný NCH na trase Kyslínky – Zadná Poľana – Kyslínky, ktorý by mal byť okrem informačných panelov doplnený aj viacjazyčným Sprievodcom.

Sevillská konferencia deklarovala, že biosférické rezervácie nebudú v 21. storočí slúžiť len ako prostriedok na udržiavanie rovnováhy medzi ľuďmi a prírodou a len pre ľudí žijúcich v nich alebo ich okolí, ale budú prispievať aj k potrebám spoločnosti ako celku, ukazujúc cestu k udržateľnej budúcnosti. Na základe analýzy

súčasného stavu, tvorí základ Sevillskej stratégie 10 kľúčových princípov, ktoré sú dnes už čiastočne zahrnuté v Akčnom pláne BR Poľana. Treba len zintenzívniť aktivity riadenia v prechodnej zóne a smerom k nadväzujúcemu regiónu.

Literatúra

- Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja MŽP SR. Bratislava 1996, 517 pp.
- Demo, M., Stredánská, A., 1997: Princípy trvalo udržateľného rozvoja, FZKI SPU v Nitre, 142 pp.
- Kolektív, 1992: Akčný plán pre Biosférickú rezerváciu Poľana. Zvolen, 7 pp.
- Kolektív, 1996: ÚPN – VÚC Stredoslovenského regiónu Územné a hosp. zásady. Urbania, B. Bystrica, 155 pp. mapové prílohy.
- Sláviková, D., 1996: Krajinnokoekologická analýza funkčných priestorov v prechodnej zóne CHKO BR Poľana. TU Zvolen, Acta Facult. Ecol., III., p. 193–202.
- Sláviková, V., 1996: Človek v biosférickej rezervácii Poľana (diplomová práca). PRIF UK Bratislava, 80 pp.

Ing. Dušan Slávik (1946), vedúci Správy CHKO BR Poľana. SAŽP Centrum ochrany prírody a krajiny Banská Bystrica, Správa CHKO BR Poľana, J. M. Hurbana 20, 960 01 Zvolen. E-mail: polana@bb.sanet.sk

Doc. RNDr. Dagmar Sláviková, CSc. (1946), prodekanka Fakulty ekológie a environmentalistiky TU vo Zvolene, T. G. Masaryka 24, 960 53 Zvolen.